

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN TERK-İ SALÂT EDENLERLE

İLGİLİ FERMANI

Aydoğan Demir

Osmanlı Devletinin klâsik döneminde şer'i bir devlet olup olmadığı konusunda yapılan tartışmalara açıklık kazandırması mümkün olan Kanunî Sultan Süleyman'ın bir fermanını(1), bu konudaki geniş açıklamaları ileride yapmak üzere bir an önce yayınlamakta yarar gördük.

Bilindiği gibi Osmanlı ceza hukukunda namaz kılmayanlarla ilgili iki madde yer almaktadır. Bunlardan ilki beş vakit, diğeri Cuma namazı ile ilgilidir. «Ve dahi bi-namazı mahalle mahalle, köy be köy teftiş idüb muhkem ta'zir ideler, iki ağaca bir akçe cürm alın»(2) Namaz gibi kişinin tamamen tanrıya kulluğunu gösteren bir ibadetin yerine getirilip getirilmemesi Osmanlı Devletinin ciddi olarak üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in 881. Safer evâilinde (1471 Mayıs sonları-Haziran başları) Rum vilâyetine gönderilen bir fermanında «Namaz dinin direğidir, onu terk eden şüphesiz dini yıkmış olur» hadisiyle amel olunmadığı, namazı terk edenler yüzünden mescidlerin harabe haline geldiği belirtildikten sonra namazcı olarak tayin edilen yasakçıya, târik-i salât olanlara dayak (ta'zir-i bi'd-darb) ve para cezası (ta'zir-i bil-mâl) verilmesinin meşrû olması nedeniyle bütün sancak beyleri, kadılar ve subaşların yardımcı olmaları emredilmiştir(3). U. Heyd-

(1) Başbakanlık Arşivi, Ali Emiri, T. Kanunî Sultan Süleyman, kısmı, no. 6

(2) Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (ed. V.L. Ménage), Oxford 1973, s. 84.

(3) Necati Lugal—Adnan Erzi, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, İstanbul 1956, ss. 94—95. Sivas bölgesinin daha önceki yüzyıllarda da benzer durumda olduğu anlaşılmaktadır. «XIV. yüzyıl yazarlarından Zekeriya Muhammed Kazvini'nin verdiği bilgilere göre Sivas'ta camiler genellikle boş idi halk-ticaretle meşgul oluyor ve dini ihmal ediyordu. Şarap içmekte de bir sakinca görmiyen Sivashıları yazar ayıplamaktadır». Bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980, s. 73. Kazvini'nin ölümü 1283 olduğuna

io Osmanlı ceza hukukunu tespit ederken yararlandığı metinlerden anlaşıldığına göre namazı terk edenlerle ilgili ceza maddesi II. Bayezid devriyle ilgilidir ve yukarıda anılan fermanın ruhuna uygundur. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında tertip edilen kanun mecmualarında da aynı madde basit denilecek farklarla tekrar edilmiştir(4).

Burada yayınladığımız Kanuni Sultan Süleyman'ın 953 yılı Receb evâhîrinde (1546 Ağustos sonları-Eylül başları) Vize kadısına gönderdiği fermanında «İbri (?) köyü halkının namazı terk ettikleri, pek çok caminin harabeye yüz tuttuğu, bazı imamların Kur'anı doğru olarak okuyamadıkları, namazın usullerini bilmedikleri ve imamlığa aykırı davranışları olmalarına rağmen imamlık yaptıkları belirtildikten sonra şu önlemlerin alınması emredilmektedir: «Târik-i salât olanlara tenbih ve tehdit edilip beş vakit namazın kılınması, irad edenlerin şer'ile haklarından gelinmesi, harap olan mescidleri mütevellilerine tenbih edilip vakıf gelirleri ile tamir ettirilmesi, vakfı olmayan mescidlerden şehirlerdekini mahalle halkının, köylerdekini köy halkının tamir ettirmesi, bu hususta arza muhtaç bir nesne olursa merkeze bildirilmesi, imamlığa uygun olmayanların yerlerine lâayık olanların atanması için merkeze arz edilmesi. Emrin en önemli bölümü, vilâyet kadılarının namazı terk edenlerle ilgili bir durum ortaya çıktığı zaman «namazcı» diye bir kişiyi tayin ettiği, bunun reâyaya eziyyet olduğu ve «namazcı» diye kimse tayin edilmeyip ferman-ı şerif gereğince emr olunan nesnelere bizzat kadının görüb kimseye şeriata aykırı taaddî ettirilmemesidir.

Yukarıda değindiğimiz Fatih Sultan Mehmed'in fermanında dayak ve para cezasının meşrû olduğu açıkça belirtilmiş ve bu hususun takibi için de bir yasakçı tayin edilmişti. Reâyâyı taaddî unsuru olan namazcı, merkezden tayin edildiği gibi-Kanuni'nin fermanından öğrendiğimize göre-giderek kadılar tarafından görevlendirilir olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanına göre namazcının kaldırılması, para cezası ile bağıntılı olmalıdır. Çünkü Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesinin bi-namazla ilgili maddesinin yanında (der kenar) «emr-i şer'i muteberdir, kanunu yoktur» kaydına rastlıyoruz. İstinsah tarihi 1564 olan bu kanunnamenin bazı maddelerinin yanlarına düşülen benzer notlar Koca Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi'ye

göre metindeki XIV. yüzyılın XIII. yüzyıl olarak düzeltilmesi gerekir (bkz. M. Streck, *Kazvini*, İA. VI, s. 528).

(4) Heyd, *age.*, s. 84, dipn. 101

aittir(5). Bu notlar, Kanunî çağının değişen hukuk anlayışını sergiler ve bu konuda en etkili şahıs da Şeyhülislâm Ebussu'ud Efendidir. Ebussu'ud Efendi bir fetvasında namaz kılmayanlardan alınan para cezasının helâl olmadığını, bu paranın ilgiliye namaza başlamasından sonra iade edilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir(6). Örfi hukuka göre oluşturulan para cezası ise Osmanlı devletinde üzerine hasıl yazılanlar için önemli bir gelir kaynağıdır(7) ve iade edilmek şöyle dursun daha fazla alınması için gayret edildiği ve bu hususun adaletnâmeler vs. ile önlenmeye çalışıldığı bilinmektedir(8). Namaz kılmayanlara şeriataın öngördüğü ceza durumlarına göre, ta'zir, ta'zir-i şedit, haps, teşhir ve katl'dir(9) ve bu durumda kanunnâmedeki para cezası şeriata aykırıdır. Kadının görevlendirdiği namazcı için en önemli iş-Osmanlı düzeninde çok sık görüldüğü gibi-para kaynağı yaratmak olduğundan olur olmaz suçlamalarla kişiyi namaz kılmadı diye kadı huzuruna getirmek olacaktır. Şimdi, Kanunî Sultan Süleyman'ın fermanıyla şeriata uygun olarak böyle bir görevli ihdası yasaklanmaktadır.

Sonuç olarak ferman, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı örfi hukukunun şer'ileştirilmesi yolunda bir belge niteliği yanında, Osmanlı Devletinin ibadeti düzenleme konusundaki kararlılığını da ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Devletin bu görevinin ihmal edilmeden sürdürülmesi için aydınların da uyarıları dikkat çekmektedir. Örneğin, Lütfi Paşa(10), Gelibolulu Mustafa Ali(11), Hasan Kâfi(12), Kitabı Mesâlihi'l Müslimîn yazarı(13),

(5) O. Lütü Barkan, «Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi», Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara 1975, s. 69.

(6) M.Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud Efendinin Fetvaları, İstanbul 1983² s. 60

(7) Şeriatde ise nakdi ceza: «Bu, mücrimden bir miktar para almaktan ibaret tir. Bu para muhafaza edilir, halini islah ederse mücrime iade edilir, etmezse âmme mesalihine sarf olunur. Para almak suretiyle ta'zirin cevazına yalnız İmam Ebu Yusuf kail olmuştur. Sair müctehidler buna kail değildirl er...» Ö. Nasuhi Bilmen, Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, III, s. 309.

(8) Halil İnalıcık, Adaletnâmeler,», Belgeler, II/3—4 (1965), ss. 79—84.

(9) Ebussu'ud, Çatalcalı Ali, Feyzullah, Abdürrahim ve Yenişehirli Abdullah Efendilerin fetvâ mecmuaları bu konudaki örnekleri yeteri kadar içermektedir.

(10) Lütü Paşa, Asafnâme, yay. Tschudi, Berlin 1910, s. 13.

(11) Gelibolulu Mustafa Ali Mevâidü'n-nefâis fi kavâidi'l mecâlis, neşr. I.Ü. Ed. Fak. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1956, ss. 27—28.

(12) Mehmet İpşirli, «Hasan Kâfi, el—Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri:

terdar Sarı Mehmed Paşa(14), bu uyarıları ve özendirmeleri yapanların başında gelmektedirler. Zamanla da bu konular üzerinde yayınlanan ferman ve hatt-ı hümayunlarla devlet geleneksel görevini ifaya devam etmiştir. 1566 tarihli namazı terk eden bir dizdarın görevine son verilip İstanbul'a kayd u bend ile gönderilmesi hükni belirten 1837 tarihli II. Mahmud'un fermanı(15), ve Abdülmecid'in tarihli hüküm(16), Mevlid gecesi herkesin salât ve selâma... iştigal göstermelerini isteyen III. Murad'ın 1588 tarihli bir fermanı(17), A-lemdar Mustafa Paşa'ya sadareti dolayısıyla gönderilen hatt-ı hümayundaki farz olan beş vakit namazın cemaatla kılınmasının teminini isteyen bölüm(18), bütün müslümanların camilerde namaz için hazır bulunmalarını isteyen ve gelmiyecek olanların falakaya çekileceklerini belirten 1837 tarihli II. Mahmud'un fermanı(19), ve Abdülmecid'in tahta geçmesi münasebetiyle yayınladığı fermanında namaz kılmayanların ... görevliler tarafından izlenecekleri ve cezalandırılacakları

Usulü'l-Hikem fi Nizâmî'l-Âlem,» Tarih Enstitüsü Dergisi, X-XI (1979-1980), İstanbul 1981, s. 262.

- (13) Yaşar Yücel, Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III. Kitâbu Mesâlihî'l-Müslimin ve Menâfi'l-Mü'minin, Ankara 1981, s. 77.
- (14) Defterdar Sarı Mehmed, Paşa, Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümorâ, derleyen ve çeviren H.Ragıp Uğural (Devlet Adamlarına Öğütler), s. 19 (Lütfi Paşa'nın Asafnâmesindeki bilgiler tekrar edilmiştir), s. 87.
- (15) İstanbul Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defterleri, nu. V, s. 287 (9 Cemaziye-lâhir 973).
- (16) Bu hüküm Ahmet Refik tarafından On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (İstanbul 1935²) adlı eserde yayınlanmıştır (s.38-39) Tarihçiliği yanında yetiştigi ortamın da gereği Osmanlıca'ya hakimiyeti tartışılmayacak olan merhum Ahmet Refik, bu metinde bir takım atlamalar yanında okuma hataları da yapmıştır. Belgeden yararlanacakları büyük bir yanlışya düşürecek olan iki hatayı burada belirtmekle yetineceğiz. Belgenin 6,15 ve 16. satırlarında geçen «fahişeleri habs idüb» ibaresi üç yerde de «halâs idüb» diye okunmuştur. Hüküm, mühimme defterinin 29 Safer 975 (4 Eylül 1537) tarihli bölümünde işlem görmüş ve «mübaşir olan mezbur Piri Çavuş'a fi selh-i Safer sene 975»de verilmiştir. Ahmet Refik'te bu tarih «fi 4 safer 975» dir. Belgede «fi» açıkça «dört» okunacak gibi yazılmıştır. Muhtemelen Ahmet Refik de «selh»i atlayarak bu yanlışya ortam hazırlamıştır.
- (17) Mustafa Selânikî, Tarih-i Selânikî, İstanbul 1281 (Freiburg 1970), ss. 237—238 (Rebiyülevvel 996).
- (18) Ahmed Ceddet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1309, c. VIII, s. 362.
- (19) Heyd, age., s. 122, not. 101.

yoluındaki ibare(20), Tanzimata tepki olarak muhafazakâr müslümanları tatmin için çıkarılan 1842 tarihli, mazeretsiz beş vakit namâzı terk edenlerin cezalandırılacağını ihtar eden ferman(21), devletin geleneksel görevini ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir.

-
- (20) Lütü, V, 90'dan zikreden Halil İnalçık, Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu, Belleten, XXVIII/112 (1964), s. 618. Ayrıca bkz: Halil İnalçık, «Tanzimatın Uygulanması» Belleten, XXVIII/112 (1964). S. 655. Burada, konumuza yakından ilgilendiren «Abdülmecid'in cülüsünde eyaletlere gönderdiği ferman (Bursa Şer'iyye Sicilleri, defter c. 540. Evâil-i Cemâziyelevvel 1255/1839 Temmuz sonları), ek olarak eski yazı ile verilmiştir.
- (21) Mühimme Defteri nu. 255, Rebi'ülevvel 1259'den zikreden Halil İnalçık, «Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler», Belleten XXVIII/112 (1964), s. 638.

Süleyman-şah bin Selim-şah han el-muzaffer daima

- 1— Mefahir'ül kuzat ve'l hükkâm ma'denü'l-fazl ve'l kelâm mevlâna Vize kadısı zide fazluhu tevki'-i refi'-i hümâyûn vasıl olıcak malûm ola ki
- 2— Haliya taht-ı kazânda vâki' olan İbrî köyü dimekle ma'ruf karye halkı ve kazâ-i mezbûrun sair ahâlisi ikamet-i salâtta tekâsül
- 3— ve edâ-i ferâiz ve vâcibâtda tesâhül gösterüb ve ekser mesâcid harâbe-müşrif olub ta'mir ve termim olunmayub ve bazı eimme
- 4— Kur'an-ı azimin sıhhat üzere kırâatine kadir ve erkân-ı salâta âlim olmayub ve ba'zı dahi şer'an imâmeti münâfi ba'zı ef'âl ve akvâl
- 5— ve evsâf ile ma'rûf ve mevsûf iken imâmet eyledikleri paye-i serir-i a'lâma arz olunmağın buyurdum ki hükm-i şerif-i lâzımü'l-ittiba'im
- 6— vardıkda bizzât mübâşeret idüb bu hususu a'yân-ı vilâyetden bi-garaz müslümanlar mahzarında şer'ile teftiş ve tebliğ idüb
- 7— göresiz vâki' ise târik-i salât olanlara tenbih ve tehdid idüb evkat-ı hamsede edâ-i salât etdüresiz.
- 8— Temerrüd ve inâd idenlerin şer'ile hâklarından gelesiz. Ve harab olan mesâcidi dahi mütevellilerine teklif idüb
- 9— mahsül-i evkafları ile ta'mir ve termim etdüresiz. Ve vakfi olmayub şehirde vâki' olan mesâcidi ehl-i mahallesine
- 10— ve kurada olanı ehl-i karyesine ta'mir ve termim etdürüb muhtac-ı arz nesne vâki' olur ise yazub bildiresiz. Ve eimmeden
- 11— şolki Kur'an-ı azimin sıhhat üzere kırâatine kadir veya erkân-ı salâta âlim olmayub yâhûd şer'an imâmeti münâfi ba'zı ef'âl
- 12— ve akvâl ve evsâf ile ma'rûf ve mevsûf olduğu tamam zâhir ve ma'lûm ola yirini mehmâ emken
- 13— Kur'an-ı azimin sıhhat üzere kırâatine kadir ve erkân-ı salâta âlim ve şer'an imâmeti münâfi ef'âl ve akvâl ve evsâfdan

- 14— müberrâ imâmete elyak ve ahrâ kimesnelere tevcih idüb âsitâne-i sa'âdet penâhuma arz idesiz. Ammâ hakk-ı sarine
- 15— tâbi' olub garaz ve taassub-dan ve bu bahâne ile kimesne nin bi-gayr-i vech-i şer'i ırzına ve malına hâlel gelmekden ve bi'l-cümle
- 16— emr-i şerîfime muhalif iş olmakdan begayet hazer ve ihtiyat idesiz. Ve bunun gibi husus oldukda vilâyet kadıları
- 17— taht-ı kazâlarında namâzçı deyu bir kimesne ta'yin iderlerimîş reâyâya ta'addi olurimîş. İmdi namâzçı ta'yin olunmaga
- 18— emrim yokdur. Bu husus için namâzçı deyu kimesne ta'yin itmeyüb ferman-ı şerîfim muktezasınca emr olunan nesneleri
- 19— kendin bi'z-zât görüb kimesneye hilâf-ı şer'-i şerîf ta'addi ettirmiyesiz. Şöyle bilesiz, a'lâmet-i şerife itimâd kılâsız.
- 20— Tahriren fi evâhir-i Recebü'l mürecceb sene selâse ve ham-sîn ve tis'a—mie.

bemakam—ı
Kostantaniyye

1. The first part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

2. The second part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

3. The third part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

4. The fourth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

5. The fifth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

6. The sixth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

7. The seventh part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

8. The eighth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

9. The ninth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

10. The tenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

11. The eleventh part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

12. The twelfth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

13. The thirteenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

14. The fourteenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

15. The fifteenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

16. The sixteenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

17. The seventeenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

18. The eighteenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

19. The nineteenth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

20. The twentieth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

21. The twenty-first part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

22. The twenty-second part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

23. The twenty-third part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

24. The twenty-fourth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

25. The twenty-fifth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

26. The twenty-sixth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

27. The twenty-seventh part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

28. The twenty-eighth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

29. The twenty-ninth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

30. The thirtieth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

31. The thirty-first part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

32. The thirty-second part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

33. The thirty-third part of the document is a list of names and their corresponding addresses.

34. The thirty-fourth part of the document is a list of names and their corresponding addresses.